

ПЕРША СОЦІОЛОГІЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНИ

(Рецензія на книжку **Соціологічна енциклопедія** / укладач В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с. (Серія "Енциклопедія ерудита"))).

На появу подібного видання автор рецензії з нетерпінням чекав протягом дев'яти років – із того моменту, коли світ побачило аналогічне російське¹. Або навіть більше, близько двох десятиліть – із часу, коли в особистій бібліотеці почесне місце зайняла однотомна американська "Енциклопедія соціології"². Нарешті дочекався і не може сказати, що вітчизняна книжка не справдила сподівань. Скоріше, навпаки.

Слід підкреслити, що поява цієї енциклопедії – заслуга насамперед віцепрезидента Соціологічної асоціації України, голови Дніпропетровського відділення САУ, справжнього подвижника соціальної науки та видавничої діяльності професора **Віктора Георгійовича Городяненка**. Вітчизняна соціологічна спільнота має бути йому за це глибоко вдячна. І дану рецензію автор просив би передусім розглядати як вияв щирої вдячності.

Естетичну насолоду і матеріал для роздумів читач починає отримувати одразу після того, як відкриває "Соціологічну енциклопедію". Слід визнати вдалим рішення вмістити на першій сторінці епіграф (цього не зробили ні американці, ні росіяни), ще й не простий, а такий, що може претендувати на потрапляння до золотого фонду високоінтелектуальної афористики. Йдеться про дефініцію дисципліни від її метра Пітера Бергера: "Соціологія є систематизованою спробою роздивитися соціальний світ настільки уважно, наскільки це можливо, зрозуміти його, не піддаючись власним сподіванням і страхам". Браво, Бергер! Спасибі, шановний укладачу!

Найголовніше про зміст книжки сказано у вступній статті: "Структурно, за понятійним апаратом енциклопедія репрезентує всі рівні і галузі соціологічного знання, розкриває різноманітні аспекти наукового розуміння соціальної дійсності, соціального буття суспільства, особливості функціонування соціальних інститутів, соціальних спільностей, спільнот, груп та індивідів. У ній синтезовано широкий масив інформації з історії соціологічної науки, представлено основні напрями, течії, школи, найзначущі теорії, діяльність і наукові надбання видатних соціологів минулого і сьогодення, активних діячів вітчизняної соціологічної науки" (с. 5). Перелік того, що зроблено, виглядає вичерпним.

¹ Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. Г.В.Осипова. – М. : Издат. группа НОРМА–ИНФРА•М, 1999. – 672 с.

² The *Encyclopedia of Sociology: New & Updated* / Senior advisor A.W.Frank, III. – Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. – 317 p.

І підкреслимо одразу: все це *справді* зроблено! Інша справа, що з чимось укладач та автори впоралися краще, з чимось – трохи гірше. Але ж рецензентові не доводилося бачити абсолютно бездоганих книжок. І для чого ж здійснюються нові видання, як не для того, щоби попередню працю посилити й ліквідувати помічені похибки?

Питання ж в уважного читача виникають уже під час знайомства зі вступною статтею. Зокрема, в наведеному фрагменті вочевидь розрізняються поняття соціальних спільностей і спільнот. Таке розмежування не є загальноприйнятим. Спробуємо розібратися. Спочатку пропонуємо звернутися до напрацьовань учених-мовознавців. У вельми ґрунтовному джерелі значення слів, які нас цікавлять, розкрито таким чином: "СПІЛЬНІСТЬ, -ності, ж. 1. Однаковість для всіх; те загальне, що притаманне кожному з порівнюваних явищ. 2. Нерозривний зв'язок, єдність. 3. Об'єднання людей, згуртованих спільними умовами життя, метою, інтересами". І нижче: "СПІЛЬНОТА, -и, ж. Те саме, що **спільність**"³. Тобто фахівці з лінгвістики вважають, що ці два слова є абсолютними синонімами. Але з ними не згодний автор відповідних статей енциклопедії і водночас керівник видавничого проекту В. Теремко, який стверджує: "Часто з поняттям "спільність соціальна" не виправдано ототожнюють поняття "спільнота" (с. 377). І наводить свої визначення цих категорій. Зацікавлені читачі самі можуть їх оцінити і погодитися чи не погодитися з автором.

Рецензент свідомий розмежування, що його мовознавці проводять між лексичним значенням і поняттям, а саме: "Значення слова є категорією того ж рівня, що й поняття, але між ними існує істотна різниця. Як і поняття, воно відображає найголовніші, найхарактерніші риси предмета чи явища, за якими його можна ідентифікувати, але для значення ці риси визначаються побутовою суспільною практикою, а для поняття – шляхом наукового аналізу"⁴. Однак у даному випадку, враховуючи словникове тлумачення, маємо справу з двома *абстрактними* іменниками, незважаючи на те, що лише один із них утворений за допомогою книжного суфікса "-ість". А в подібних випадках виокремлення понять потребує особливо чіткого, переконливого обґрунтування. Взагалі, рецензент згадав про цю ситуацію, щоби запропонувати таке: в майбутньому є сенс подавати поруч із *кожним* терміном його еквівалент англійською – основною мовою міжнародного соціально-наукового спілкування. Це, принаймні, змусить авторів більш виважено підходити до питань термінологічної словотворчості, щоби не продукувати зайві суперечності між загальнонавживаною та спеціальною лексикою.

До речі, що стосується авторського колективу, то він підібрався досить потужний. Але для того щоби оцінити його рівень, читачеві доводиться докла-

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2001. – С. 1172.

⁴ Шевченко Л.Ю. Сучасна українська мова : довід. / Л.Ю.Шевченко, В.В.Різун, Ю.В.Лисенко ; за ред. О.Д.Пономаріва. – К. : Либідь, 1993. – С. 141.

дати чималих зусиль. Добре було б, якби в українській енциклопедії, подібно до російської, текстові передували список прізвищ з ініціалами членів авторського колективу. А ще краще – якби, за прикладом американської, вказати й назву вищого навчального закладу або іншої організації, де автор працює. У нашому ж випадку залишається вірити вступній статті, в якій стверджується, що "цей масштабний інтелектуальний і видавничий продукт є плодом колективних зусиль вітчизняної соціологічної школи, об'єктивно відображає сучасний стан соціологічної науки і практики в Україні" (с. 5).

Між іншим, рецензент не поділяє з керівництвом проекту його розуміння категорії "вітчизняна соціологічна школа". Ми схилиємося до підходу, який було втілено в американській та російській енциклопедіях. Серед авторів першої один-єдиний на той час працював за межами США: йдеться про визнаного фахівця з питань історії та теорії соціології, професора Кембриджського університету (Сполучене Королівство) І. Робертсона. Усіх іноземців з-поміж більш ніж 250 авторів другої можна було перерахувати на пальцях однієї руки, і до їх числа входив єдиний українець – В. Паніотто. А в українській енциклопедії, тільки швиденько її погортавши, ми знайшли десяток іноземних авторів, переважна більшість яких – громадяни Росії. Впевнені, що в майбутньому не виникне проблеми зі знаходженням вітчизняних у вузькому, власному сенсі авторів для заміни "варягів". І це нехитре вдосконалення обов'язково треба внести в майбутнє перевидання, захищаючи національну гідність і створюючи в повному сенсі національний інтелектуальний продукт.

А ось те, що до енциклопедії включено багато статей, які присвячені визначним російським соціологам, вважаємо цілком правильним. Цим наша енциклопедія, поза сумнівами, відрізняється в кращий бік від російської, на сторінках якої знайшлося місце статтям лише про двох українських соціологів – знову-таки В. Паніотто і шановної Л. Сохань. Інші наші вчені, на думку російських колег, не були вартими уваги.

Прикро, що українська енциклопедія в частині репрезентації вітчизняних учених також має багато пробілів. Наприклад, переконані, що заслуговують на "персональні" статті один з фундаторів вітчизняної соціології В. Оссовський, перший директор Інституту соціології НАНУ Ю. Пахомов (як, до речі, й сам Інститут), лідер потужної одеської школи соціології Н. Победа, провідний фахівець із соціологічної теорії В. Тарасенко, метри в царині конкретно-соціологічних досліджень В. Паніотто і В. Хмелько (а так само – очолюваний ними Київський міжнародний інститут соціології), знаний дослідник проблем соціальної стратифікації С. Макеев і багато інших. Причому всі подібні статті мають бути ґрунтовними, зокрема, включати бібліографію, а не являти собою коротенькі біографічні довідки. Адже йдеться про наукову енциклопедію і про людей, які цю галузь науки в нашій країні створювали й розвивають! За душею в кожного з них є вагомий науковий внесок. А написати добротні статті про вчителів – прямий моральний обов'язок учнів, яких ці майстри зробили вченими.

Завершуючи розмову про "імена", скажемо, що забагато помилок у наголосах. Наприклад, усупереч відомостям з рецензованої енциклопедії, на першому складі треба робити наголос у прізвищах "Дарендорф", "Лазарсфельд", "Маслоу", "Мейо", "Хоманс" (і в популярному терміні "габітус!"), навпаки, на останньому – у французьких прізвищах "Гобіно", "Токвіль" тощо. Мабуть, із російської енциклопедії перекочувала до вітчизняної помилка в написанні латинськими літерами прізвища вченого, що дав ім'я нашій науці: Conte (а треба Comte!).

Можна багато розмірковувати про те, яких статей не вистачає. Наприклад, особисто рецензентів як людині, що цікавиться питаннями соціологічної теорії, крім статті "Історичний матеріалізм", хотілося б побачити також і статті "Номіналізм у соціології" та "Соціологізм" (або "Реалізм у соціології"). Не завадила б і загальна стаття "Соціальна теорія" (як в американській енциклопедії) чи "Теорія соціологічна" (як у російській). Цілком доречними виглядали б статті, присвячені флагманам вітчизняної соціологічної періодики – журналам "Соціологія: теорія, методи, маркетинг" і "Український соціум". Переконані, що корисними були б і ґрунтовні статті про кожне з регіональних відділень Соціологічної асоціації України... Перериваємося, щоб читачеві рецензії терпець не урвався.

Можуть сказати, що всі міркування стосовно шляхів покращення – це лише мрії. Але ж не найдурніша людина у подібній ситуації висловилася недвозначно: "Треба мріяти!" Мріяти і втілювати мрії в життя. Як це зробив, подавши нам усім гідний наслідування приклад, авторський колектив "Соціологічної енциклопедії" на чолі з невинним (на щастя) мрійником – високоповажаним Віктором Георгійовичем Городяненком. Давайте ж принаймні не будемо невдячними (про це див. вище). А взагалі-то в даному разі можна реалізувати й програму-максимум...

Ю. О. Чернецький,

доктор соціологічних наук,

завідувач відділу соціології

НДІ соціально-гуманітарних досліджень

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна